

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Боднар М.В.,

*доцент кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ
В НОРМАХ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

Важливою подією в житті нашої держави стало прийняття Верховною Радою України Цивільного кодексу України [1], який з впевненістю можна назвати не лише актом кодифікації цивільного законодавства ринкового спрямування, але і програмним документом, який, на нашу думку, впродовж кількох десятиліть визначатиме засади цивільно-правового регулювання суспільних відносин і орієнтуватиме нашу економіку на встановлення і закріплення розвинених ринкових відносин.

Між тим, як свідчать перші загальні оцінки щойно прийнятих Цивільного і Господарського кодексів [2], у їх застосуванні на практиці можуть виникнути проблеми, що є наслідком неузгодженості текстів цих нормативно-правових актів. Не торкаючись тут розбіжностей, обумовлених концептуальними науково-теоретичними підходами розробників кодексів до вирішення проблеми кодифікації цивільного і господарського законодавства, “коли окремі спеціалісти намагаються закріпити власні правові погляди в нормативних актах без їх узгодження з фактично чинною правовою системою країни” [3, 11], звернемо увагу на ті недоліки і розбіжності у формулюваннях, які, скоріш за все, викликані недотриманням усталених правил законодавчої юридичної техніки.

Вимоги юридичної техніки стосовно мови нормативно-правових актів (юридичної термінології) мають істотне значення для правотворення у будь-якій сфері суспільного життя.

Правила юридичної техніки вимагають зрозумілості, простоти і доступності мови правового акта, необхідної точності і однозначності понять, термінів, формулювань, словесних конструкцій і дефініцій, що застосовуються в ньому [4, 429]. Як зазначав С.С.Алексєєв, однією з необхідних умов раціонального використання термінології є її єдність. Однакові терміни, що використовуються при формулюванні юридичних норм, повинні мати тотожне значення; неприпустимо для позначення одних і тих же понять використовувати різні терміни [5, 274].

Чи відповідають цим вимогам Цивільний і Господарський кодекси?

Відповідь спробуємо дати на аналізі норм обох кодексів, що регулюють зобов'язальні відносини, зокрема норм щодо забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань і їх припинення.

Обидва кодекси у статтях, що регулюють забезпечення виконання зобов'язань, як загальний вживають термін “види забезпечення виконання зобов'язань” (ст. 546 ЦК, ч. 1 ст. 199 ГК). Проте, поряд з цим терміном Господарський кодекс встановлює, що “виконання господарських

зобов'язань забезпечується заходами (виділено нами – Т.Б.) захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин, передбачених цим Кодексом та іншими законами” (ч. 1 ст. 199 ГК), а далі вживає термін “засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань” (ч. 1 ст. 200 ГК), характеризуючи ним банківську гарантію. До речі, і сам термін “банківська гарантія” вживається лише в Господарському кодексі [6]. Цивільний кодекс вживає термін “гарантія”, що, на нашу думку, є адекватним природі цього виду забезпечення виконання зобов'язань, який застосовується не лише власне банками (гарантами), але і страховими організаціями (компаніями) та іншими фінансовими установами.

У зв'язку з цим варто звернути увагу на те, що ст. 200 ГК містить термінологічні розбіжності щодо найменування осіб, які можуть виступати гарантами, чим безпідставно звужує їх коло. В ч. 1 цієї статті вжито термін “кредитна установа”, що значно вужче від терміну “фінансова установа”, яким оперує ст. 560 ЦК.

Оскільки ЦК не містить ні визначення поняття фінансової установи, ні примірного переліку цих суб'єктів цивільно-правових відносин, вважаємо за можливе керуватися відповідними визначенням і переліком, встановленими ст. 1 Закону України від 12 липня 2001 р. “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, згідно з якою фінансовою установою є юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Пункт 7 ст. 4 цього закону одним із видів фінансових послуг називає надання гарантій та поручительств. Тому, загалом, очевидно, було б доцільно говорити не про банківську, а про фінансову гарантію.

Уявляється, що подібні розбіжності між статтями двох кодексів мають бути усунені шляхом приведення редакції ч. 1 ст. 200 ГК у відповідність до ст. 560 ЦК і до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, тим більше, що, як встановлено ч. 2 ст. 199 ГК, до відносин щодо забезпечення виконання зобов'язань учасників господарських відносин застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України.

Водночас внесення змін потребує і ст. 560 ЦК. Оскільки до переліку фінансових установ Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” відносить і страхові компанії, а зміст ст. 2 Закону України від 7 березня 1996 р. “Про страхування” дає підстави розглядати терміни “страхова компанія” і “страхова організація” як тотожні, було б доцільним або виключити слова “страхова організація” з ст. 560 ЦК, або поміняти їх місцями з словами “або інша фінансова установа”. Тим самим буде усунене протиставлення понять “фінансова установа”, як загального для позначення цього виду суб'єктів цивільного права, і “страхова організація”, як одного із видів фінансових установ.

Певні розходження у термінології спостерігаємо і в статтях кодексів, що стосуються припинення зобов'язань. Це виявляється, наприклад, у застосуванні терміну “підстави припинення зобов'язань” у Цивільному кодексі (ст. 598 ЦК) і “загальні умови припинення господарських зобов'язань” (ст. 202 ГК).

На нашу думку, більш вдалими є термін “підстави”, який вживається у Цивільному кодексі, оскільки саме ця категорія розкриває “першоджерело”, причину припинення зобов'язання. Причина як філософська категорія, означає явище, яке безпосередньо породжує інше явище

(наслідок). Причина як основа і сутність наслідку відіграє роль початкового і визначального елемента взаємозв'язку явищ [7, 370].

Умови як філософська категорія, – це сукупність тих незалежних від причин явищ, що перетворює у дійсність ту можливість породження наслідку, яка міститься в причині [8, 373].

Тому те, що в ст. 202 ГК називається загальними умовами припинення господарських зобов'язань, насправді є їх підставами. Що ж стосується умов припинення зобов'язань, то, як уявляється, тут мова має йти про те, яким чином за наявності певної підстави, встановленої договором або законом, припиняється зобов'язання (на вимогу однієї із сторін, за домовленістю сторін, в судовому порядку тощо), тобто яким чином сторони можуть реалізувати ту або іншу підставу припинення зобов'язання.

Згідно з ч. 3 ст. 202 ЦК, до відносин щодо припинення господарських зобов'язань застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом. Так, особливістю господарських зобов'язань є те, що однією з підстав їх виникнення може бути обов'язковий акт (“акт управління господарською діяльністю” – ст. 174 ГК). Тому, наприклад, припинення господарського зобов'язання угодою про заміну одного зобов'язання іншим між тими ж сторонами може мати місце лише у разі, якщо така заміна не суперечить обов'язковому акту, на підставі якого виникло попереднє зобов'язання. В цьому – одна з особливостей припинення господарського зобов'язання. Але чим пояснити ігнорування в ч. 1 ст. 202 ГК і в ч. 2 ст. 204 ГК усталених в цивільному законодавстві, відомих у практиці правозастосування термінів “кредитор” і “боржник”, і заміна їх термінами “управлена сторона” і “зобов'язана сторона”, які не мають ні законодавчого, ні науково-обґрунтування?

Згідно з ч. 1 ст. 598 ЦК зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. При цьому під законом розуміються не лише відповідні норми власне Цивільного кодексу, але і норми інших законів, що встановлюють підстави припинення зобов'язань.

Так, ст. 202 і ч. 4 ст. 203 ГК передбачають припинення господарських зобов'язань зарахуванням страхового зобов'язання (ЦК подібної підстави не містить), проте на питання про те, в чому полягає таке зарахування страхового зобов'язання, ГК відповіді не дає, як не дає її і Закон України “Про страхування”.

Вищенаведене є прикладом невиправданого, на наш погляд, вживання в Цивільному і Господарському кодексах різних термінів для позначення однакових за змістом правових явищ, тим більше у випадках, коли така різниця в термінах не обумовлена специфікою відповідних суспільних відносин і явищ.

Не підлягає сумніву, що попри ряд відмінностей у правовому регулюванні суспільних відносин, обумовлених різними предметами правового регулювання, Цивільний і Господарський кодекси у тій частині, яка стосується регулювання спільних або достатньо близьких для обох кодексів інститутів, мають вживати тотожні терміни з однаковим змістом. Ніякі особливості господарсько-правового регулювання, в тому числі і відносини субсидіарності між загальним (ЦК) і спеціальним (ГК) законами, за яких при регулюванні конкретних відносин у пріоритетному порядку застосовуються норми спеціального закону (тобто ГК – Т.Б.), а якщо вони недостатні для належного регулювання цих відносин, у субсидіарному порядку можуть застосовуватися норми загального закону [9, 4] (тобто ЦК – Т.Б.), не можуть братися до уваги,

коли йдеться про тотожність вживання юридичної термінології. Інакше не уникнути проблем, пов'язаних із застосуванням взаємопов'язаних правових норм в практиці. Проблем, вирішувати які треба вже тепер, допоки обидва кодекси ще не набрали чинності.

Література

1. Підписані Президентом України 16 січня 2003 р. Цивільний кодекс України і Господарський кодекс України набудуть чинності з 1 січня 2004 р.
2. Див., напр., “Велике значення для законотворення має доктрина” – інтерв'ю з завідувачем кафедри міжнародного приватного та митного права Інституту міжнародних відносин Київського університету ім. Тараса Шевченка, д.ю.н. Анатолієм Довгертом // *Юридичний журнал*. – 2003. – № 2. – С. 8–10; Добронравова О. Дитя сімох няньок // *Галицькі контракти*. – 2003. – № 11. – С. 8–9.
3. Набрання чинності Господарським кодексом потрібно відкласти // *Галицькі контракти*. – 2003. – № 11. – С. 11.
4. Нерсесянц В.С. *Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов*. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 429.
5. Алексеев С.С. *Общая теория права. В двух томах. Т. II*. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 274.
6. Аналогічний термін вжито і в Цивільному кодексі Російської Федерації (ст. 368–374, 377–379).
7. *Философская энциклопедия: В 4 т.* – М., 1967, Т.4. – С.370.
8. Там само. – С. 373.
9. Знаменський Г. Пріоритет спеціальних законів як загальноюридичний принцип // *Юридичний вісник України*. – 2003. – № 12. – С. 4.